

VARGA CSABA

*Dél keresztje alatt**Úti tűnődés sorsunkról – a közös múltról s jövőről**

Magyarország sorsa sejlik fel Dél-Amerika mai elvagyódásában. Több száz milliónyi tömeg, máig jóformán csupán kudarcélménnyel – egyes kiválasztott helyein (bár önmagában kontinensnyi területen) a szubtropikus évszaknélküliség, vagyis a folyvást bő termés ígéretének kivételével. Egynémely keveseken túl csakis szegénység: beállottan századok óta bárminő reménysugár leghalványabb jele nélkül. Kapitalizmusuk idézte ezt elő, tehát csakis elvethetik. Minden jobbra törekvés, áldozatos gyámolító helyi munkálkodás ellenére egyházukat s főként annak hierarchikusan felsőbb szintjeit a népi érzékelés hajlamos a járadékos színében feltüntetni, amennyiben végső soron a fennállóhoz kötődöttnek ítéli. Már pedig ha nincs más sikerélmény, úgy mozgékonyabbjaik az ősegyházi kohókban is formálódott régi-új eszményhez, a génjeinkben aranykorként még megélt paradicsomi boldogságeszménynek az emberi jövőbe vetített eszményéhez, tehát a számukra valósággá lett történelmi tagadás megtagadásához, a kommunizmus álmokképezéshez, gondolati vágyásához fordulnak.

Brazíliában eszméik hevületében munkálkodó, saját területükön fáradhatatlanul kutató egyetemi tanárok sem tudták megmondani, hogy nemzeti köreikben sok tucatnyi kutatót s félezernyi búvárkodásba menekülő egyetemistát megmozgató, zászlajukra Lukács György nevét író s általam most valamelyest megismert társulásuk mellett mennyi Lenin, Trockij, Buharin, Zinovjev, avagy Adorno, Sartre, Ricouer, Poulantzas vagy éppen az Angliába menekült egykori Lukács-tanítvány, Mészáros István, a brazíliai születésűből franciává lett, de magyarországi délvideki családi gyökerei okán magát a Lukács-ősökkel közös vérből fogantnak remélő Michael Löwy, netán a portugáliai Coimbrában működő régi kolléga, Boaventura de Sousa-Santos tanítását szentkönyv módjára évtizedeken át izlelgető és boncolgató marxista és/vagy szocialista/kommunista csoportosulás lehet, ahol – leginkább hetente visszatérő egyetemi óráikon, lázas érdeklődéssel – megvitatják Kun Béla hősünkkel folytatott valamelyik polémiáját vagy leginkább s éppen az illegalitásban álnevet hordozó Lukácstól összeállított ún. *Blum-tézis* egyes elemeit.

* 2009. augusztus 22-én a Brazíliából visszafelé tartó hosszú repülőúton kezdtem el megfogalmazni, hogy mit is tanultam itt egy nemzetközi konferencián, ahol magam több száz résztvevő számára tarthattam záróelőadást „Contemporaneity of Lukács’ Idea to Modern Social Theoretical Thought (The *Ontology of Social Being* in Social Science Reconstructions – with Regards to Constructs like Law)” címmel.

[*Kalandozás*]

Az ősegyházbeliek szeretetre méltó, boldog kommuniója látszik ragyogni arcukon, amikor osztálytársadalomról és ősellenségként a kapitalizmusról szólnak, egymást mély barátságban, viszonzott figyelemmel és közös élményű várakozásban elvtársnak szólítják, vagy ünnepi alkalmakkor Internacionálét énekelnek – és mindeközben dolgoznak: fáradhatatlanul, komolyan, konokul, egymással egyébként ádáz vitákat folytatva a marxizmusnak brazil tapasztalatokon nyugvó továbbmunkálásán mint – egyéb térségbeli filozófiai tradíció híján – a filozófia majdani braziliai hagyományán. São Paulo katolikus egyetemének szociális szolgálat tanszékét vezető professzorasszonya Dickenstől érlelődött Marx-tanulmányai nyomán Lukács posztumusz művéből ihletődik tárgya ontológiájának megfogalmazásához. Egy kiválóan olvasott, irodalmilag több nyelven tájékozódó, gyönyörű, fekete ifjú hölgy, éppen doktorhallgató szociális munkás, ugyanebből kiindulva próbálja meg rekonstruálni Lukács meg nem írt, de tűzoltó munkájukhoz alapnak remélt *Etikáját*. A közgazdaságtan Fluminense szövetségi egyetemén munkálkodó teoretikusa nemzetközi háttérrel Marx nyomán ugyancsak a posztumusz lukácsi ontológiából merít, hogy a mai gazdasági realitás magyarázatához lételméleti alappal szolgáljon. Jogászaik pedig egyenesen egykori magyar jogfilozófiai feldolgozásokból merítenek (tudvalevő ugyanis, hogy Lukács társadalomontológiája két társadalomelméleti szintézis létrejöttét segítette eddig: saját jogbölcseletemen túl Bécsy Tamás drámaelméletét), hogy a Brazíliában is befogadott angol-amerikai analitikai üresjáratok helyett érdemben szólhassanak a jogról.

Amerre jártam, a kétszeres Magyarországnyi lakosságú São Paulo régi belvárosi építményein s több elszuhanó város egy-egy tornyán túl alig vonzotta a szemet templomtorony; Marília új alapítású és számos egyetemet működtető negyedmillió településén pedig egyetlen hodályszerű templomcsarnokra bukkanhattam – úgy éreztem hát, hogy a világ legnagyobb katolikus közösségében (amire oly szeretettel emlékezett vissza egykori missziós látogatásáról visszatérve címadó könyvében Bangha Béla,¹ s amelyben friss, reaktív egyházi fejlemény a fatalizmusnak egy új öntudat tudatosságával felváltása, egy ottani rendi előjáró szavaival azt is megengedve, hogy „Dél-Amerika szükségletének lehetségesen a szocializmus felelne meg”) sokszorosan kevesebbre, mint nemrégiben Taípeiben, a jóval ősbib és legmélyebb gyökereiben is eltérő gondolati hagyományon szerveződött kínai kultúra taiwani fővárosában. Persze ott nem az Egyház akkori leghívebb szolgája, Portugália gyarmatosított, sőt misszionáriusainak sem a hatalommal való együttélésben, sem bárminemű közös kufárkodásban nem lehetett jártassága.

Az a félezres egyetemi tömeg tehát, amely Maríliában a *Lukács és az emberi emancipáció* konferenciájára összejött (számos csoport busszal akár háromezer kilométernyi távolságból!), hogy most, immár a lukácsi posztumusz társadalomontológia nyomán próbáljon meg építkezni annak tudatában, hogy a XIX. századvégtől

1 Bangha Béla: *Dél keresztje alatt*. Feljegyzések egy délamerikai missziós körútról. Budapest, 1934, Pázmány Péter Irodalmi Társaság, 244.

született lételméletek közül Lukácsé a legkifejlettebb s egyúttal a leginkább operacionális, remél, álmodik, facsarja az értelem reményében a történelmet, mert Marx óta tudni véli: az ember nembeli lényege történelmi produktum, amiként csakis rosszul megélhető társadalmi formációjuk is történelmi képződmény; keresi hát az utakat, hogy ránk oktrojált idegen logikaként immár ne a tőke formálja az embert a maga képére és hasonlatosságára, tehát egy már régen kórossá deformálódott gazdaság igényei szerint; ne is alacsonyíttathassék hát többé az ember egyszerű tárggyá, mérő mennyiséggé, csupasz statisztikai számbavétellé és manipulációs célközeggé. Emberlétünk – mint vallják – a történelemben zajlik, s ebben legszembeütőbbben a változás az, ami örök. A változásban pedig éppen nem törvényszerű, hogy kevesek kényére a többség mindig megnyomoríttathassék. Ámde pontosan azért, hogy tehessen sorsáért, közvetlen feladatuknak az ember emancipálásának kiharcolását látják. Paradox, egyenesen fájdalmas volt látnom, hogy ennek jegyében így ez az embertípus most már a kereszténység hagyományáról is leoldozza magát, hiszen megélni kényszerült világában csakis azt tapasztalhatta, hogy a számára itt és most legfontosabban, léte alakításában nem (vagy nem elégséges határozottsággal) támogatta. További paradoxonként kellett megélnem, hogy e szándék hordozóiként nem dühös elszántságú, keserűségben felőrlődött egysikűvá lett lényeket (mint a mi közép-európai tájainkon) s nem is a *homo sovieticus* oly visszataszító primitívumát, hanem boldog embereket láttam, akik magukban s magukból szenvedtek ki küldetést – mégpedig munkával, fáradsággal, vagyis egyetlen szóval: tanulással. Felrémlt ekkor előttem a fennmaradt filmdokumentációkból a bolsevik forradalom vagy az 1933-as nemzetiszocialista hatalomátvétel utáni lelkes ujjongók tömege, arcukon hordozva annak tudását, hogy nincsen számukra visszaút, mert az a megaláztatásé volt, tehát magukban, tömeggé emelt szerveződésükben mutattak fel erőt, hogy kimozdíthassák a világot sarkaiból. És valóban: mintává is lettek – előbbieik (nem csekély számukban még 1956 leverése, sőt Sztálinnak a hruscsovi titkos beszédben történő leleplezését követően változatlanul) a saját berendezkedettségük tehetetlenségéből kiábrándult nyugati értelmiség számára, utóbbiak pedig mint az újraépülés rövidségében és mélységében, az átfogó gazdasági-ipari rekonstrukció, a pénzügyi önszerveződés csodájában demokratikus republikák és monarchiák számosában is számosaktól irigyeltek.

Nos, a braziliaiak ártatlannak mutatták magukat mindabban, amiért mozgalmiasodásuk hívószavai a mi számunkra csakis oly vészes és pusztító közelmúltbéli emlékeket idézhetnek fel. Őszintén sajnálkoztak rajta, és döbbenettel, megvetéssel vették tudomásul a moszkovita világforradalmi imperializmus egykori harcosainak, ezeknek az ügynöki szerepet játszott haszonélvezőknek nálunk a globalizmus mai kozmopolitizmusába történt belesimulását. Nem is eszméik megvalósultságát, hanem kizárólag perversitást látta a „valóságosan létező szocializmus” bűneiben – csaknem úgy és olyan távolságtartással, mint amikor mi az egyháztörténetben bizonyos elfajulásokról értekezünk. Elutasítják hát, végzetesnek is tartják, miközben persze – hiszen tanulmányaik összességéből kihagyhatatlan – megpróbálják történetileg okadatolni, értelmezni.

[*Kalandozás*]

Saját útkeresésükben mintaszerű, csakis vágyódható hát jövőbe vetett reményük, közösségi felelősségvállalásuk. Nem is maguk akarnak betolulni e földi létünkben újra megteremtendő paradicsomba, hanem ivadékaiknak, utókoruknak, hazáiknak szánnak jobb sorsot. Bűnben fogantak-e? Erényekkel bizonyosan élnek. Megrázó volt érzékelnem, hogy mindennapi létük ügyeiben mennyire erkölcsi minőségek: mintakövetők, úgyszólván példaszerű, mert egyszersmind teljes és felelős családi életet élő kispolgárok. Miközben mégis többek, úttörők, kifejezetten elit-minőségek, mintha valamiféle elpogányosodott, kényszeredetten elkereszténytelenedett újkereszténység hordozói és megvalósítói lennének. Mindenki másnál többek, mert másokért élnek.

Úgy éreztem, saját dogmáink mantrájába szédülnék, ha nagyszerűségüket pusztán valaminő saját mértékeinktől eltérésre lealacsonyítottan értékelnék. Válságtermékek ők, amiben a megtestesült válság magunk vagyunk. Langymelegünk, mely már-már mintha annak érzékelésére is ernyedt volna, hogy talán már rég kiköpött bennünket szájából az Úr. Számunkra és a világ számára egyenesen tragédia, jobb ügyhöz méltatlanként sajnálatraméltó, hogy a világjobbítás szándéka s hozzá az emberi emancipáció kiküzdése náluk a transzcendentalitás teljes levetkezésével jött létre. Ámde kevés lenne a merő sajnálkozás vagy a reflexszerű visszautasítás, hiszen van ezen elgondolkodni való a mi térfelünkön is. Hiszen magunk is megtapasztalhattuk, hogy a kegyesség gyakran magánlétünkbe, úgyszólván személyes lelki életünkbe szorul (mintha teljességgel magáért való is lehetne), és hogy a bűn pusztá kerülésére való törekvést önmagában sem a szeretet belőlünk áradásaként (Szent Ágoston sugallata módjára), sem a közösségéért fáradozó lét erényeként még nem tisztelhetjük. Ma már arra sem gondolhatunk, hogy külső hatalom tüzelné a latin-amerikaiakat, amikor létükben az emberi lényeg megrövidítését látják, hanem éppen jóságuk, tettekézségük. Ez pedig már önmagában erény, még ha az ilyesmiben mutatkozó renyhéséget Mózes nem is láthatta kőtábláján, ráadásul az első sorában az embernek szóló parancsok közt.

Nyilván nem veszélytelen a világra, ha újra elpogányosodik Dél-Amerika. Népe jámbor, tűrő, kevéssel is beéri. Ideje nem drága, hiszen bőséges napja alatt bízvást beérik a beérendő. A tömeges nyomor, mely az elitig felérő igénytelenséggel párosul, valóban elképesztő: Magyarországnyi népek élve halódnak magukra hagyott *favelákban*, amelyekbe közösségi gondoskodás, államiság, jog soha nem hatol. Közép-Európai népek napjai múltak munkátlanul s eseménytelenül városzskéken, bodegák soha nem gondozott egymásra akaszkozó tömegében, tisztaságigény és bármiféle rendszerszerűség nélkül, sivárság és véletlenszerűség olyan tömegében, amit magunk soha nem tapasztaltunk, de ami északi vagy délkeleti szomszédságunk cigányputri-táborainak viszonylagos rendezettségéhez és belső esztétikumához sem fogható. Isten szabad teremtményeinek tűnnek ők, akik mégsem boldogtalanok. Amiként egy futó pillantás egyáltalán érzékelhet-e, mégsem elkeseredettek. Hiszen úgy tűnt, számukra a járdán ülni is öröm, a szamba magukban felidézésével hihetetlen kecsességgel mozdulni is öröm; az éppen adatott élet megélése pedig egyszerűen maga az öröm.

Ebben az elitben, úgy éreztem, csak jó emberekkel találkozhattam: nyitottakkal, segítőkészekkel, kitárulkozókcal, a remény hordozóival. Hiszen volt mire biztosnak lenniük magukban: máris közösséget alkottak, jövőjükben pedig bizonyosak voltak. Ugyanúgy, ahogyan felvilágosodás nélkül aligha beszélhetünk Európáról, de racionalizmusának a felszabadító hatása a XIX. század végétől mégis a társadalmi elnyomatás erejévé, az alávetés eszközévé változott, nos, az időközben magasra törését s változatait egyaránt bemutató kapitalizmus először szintén meghódította és a maga módján felépítette, ámde ugyanilyen biztonsággal s szabályszerűséggel utóbb tönkre is tette a világot. Ezért láttam bennük közös elköteleződést, hogy az ember alávetése és merő kvantifikálása, tehát tárgyként kezelése gyanújával szemléljék a mai nyugati (pozitivistikus gyökerével azonosított) társadalomelméleteket, és hevesen bírálják azokat, akiknek tudományos kiütkeresésében az irracionizmus jegyeit vélték felfedezhetni. Abban viszont, ami számukra ma a legfontosabb, jelesül, hogy legyen erejük ezt a világot leküzdhetni, valóban biztosak voltak, hiszen lenyűgöző tömegben és tömeges eredményekkel épp ezen munkálkodtak. Mert ha minden változik, világunk pedig maga a történelemmé jegecesedő folyvást alakulás, úgy csakis a rossz juthat-e mindig uralomra? Ráadásul annak ellenére, hogy tesznek – hatékonyan, sokan, kutatástól érlelt gondolatokkal – ellene?

Hiszen boldogabbak vagyunk-e mi a saját itt és most megélhető világunkkal, ahol a múlt századközép ránk szakadt gyalázatát, a bolsevik forradalomból abortált világforradalom helyébe lépő szovjet imperializmus pusztítását mára még nagyobb, még végzetesebb, ellenállhatatlanságában még totálisabban mindent elsőprő gyalázat váltotta máris fel? Ráadásul egy fáradt, úgyszólván önnön petyhüdttségébe beleszokott nép és e beleszokást tovább sulykoló elit és intézményrendszere közrehatásával? Mert a korábbi gyalázat legalább katonai megszállás erőszaktételével esett meg, ami ellen – dicsőségben, hatalmas véráldozattal s szörnyű utólagos megtorlástól kísértén – fel is keltünk. De most? A legkülönbélebb rétegekre kiterjedő asszisztenciával, csaknem koordináltan sütögetik pártok a maguk pecsenyéjét. Hatalom védte bensőségben véghezvitt önmegvalósításból a lelkiismeret hagyományosan hivatásossá lett őrizői is kiveszik részüket. *Academia, universitas, mass media* – mindannyiunknak csakis napi ügyei és dolgai vannak: résztopikák, a demokratikus joguralom s a szabad piaci gazdálkodás fenséges hívószavai felidézésével, elvont fogalmiságokba (azaz szakzsargonban megjelölt, ámde gyönyörű és boldogként megélendő jövőnk eléréséhez elengedhetetlenül szükségesként feltüntetett, mert feltétlenül megvalósítandó s kiteljesítendő gondolati virtualitások zsákba-macsájába) burkoltan. Szorgalmatosságunk mindeme területeken dicsérendő, ámde mintha kizárólag saját önnön fácskáinkon munkálkodván olykor nem is látnánk már az erdőt, amely pedig elnyeléssel fenyeget bennünket.

Hiszen mire jutottunk? Dél-Amerikában az ott talált népesség pusztításától, majd maradékának gyarmati leigázásától, sőt utóbb az egykori gyarmatosítók ivadékainak az előbbieket ketrecébe bezárásától századokon keresztül szakadatlan volt az alávetés. Errefelé viszont aligha lehet másként éreznünk, mint hogy mi röpket két évtized alatt magunk helyeztük a nyakunkat hurokba. Először, több évtizeden

[*Kalandozás*]

át, gazdasági, pénzügyi, intézményi újrastrukturálások bátor nekifogásai s tervezett változtatásai követték egymást a reformkommunizmus égisze alatt; majd az *ancien régime* összeomlásával, szinte neofita elszánással és purizmussal véghezvittük jogállamépítésünket, garanciákkal tűzdelten, az öröklött struktúrák lebontásával, az állami felelősségvállalás leépítésével, egy elvileg s az intézményszerűség szintjén teljességgel Nyugat-konform felépülés elérésével, aminek nyomán – szabad piacként – immár fél évtizede az Európai Unió tagságában is részesedhetünk. És mi lett mára az eredmény? A közhasznót nézve semmiért kiárusított ország; szélsőséges szakadék a haszonélvezők és az ennek prédájául szolgáló (s immár középrétegeiben is eltűnedező) leszakadó óriási többség között; külső kölcsönökből vegetálás az államcsőd keményen visszatérő rémével; a bennünk megtestesülő kisembert megnyomorító megszorítások kavalkádja csupán néhányak változatlanul zavartalan fosztogatásától kísértén; intézményesedett morális válság, szétilálva államiságot, nemzetet egyaránt; a mindannyiunk léte számára keretet adó közösségi értékek, szolidaritás, felelősségvállalás felbomlása; jövőbe vethető reménységek, egyáltalán a perspektíva eltűnedezése; úgyszólván egy (Hobbestól még 1642-ben – *extra societatem civilem* – megfogalmazott) *bellum omnium contra omnes* állapota, állandósult rosszkedvvel és a napról napra élés értelemnélküliségébe bezárottan – amiben már semmi sem az, ami egykor volt, hiszen már a társadalmi lét legkisebb (ámde történelmileg legerősebb s az egyedet és szabad kibontakozását leginkább hathatósan és bensőségesen oltalmazó) sejtje, a családként való létezés is fenyegetetté lett, mert mesterséges bomlasztása nap nap után zajlik.

Az, ami a történelmi materializmus kézikönyveiben nemrégiben még az ember által való kizsákmányolása s ezáltal a párialét össztársadalmi méretűvé vált nyomorra példázataként szolgált, vagyis Dél-Amerika mint a kilátástalanság hona – mindez immár magunk vagyunk. Hőseit, aktorait, kiárusítóinkat, a rajtunk haszonélvezőket – persze ki-ki a maga hozott rokonszenvének megfelelő párt, csoportosulás vagy jeliszavakban tobzódás körében – egész közbeszédünkkel s sajtónkkal, méltatlan hangoskodás és önsorsrontó vakság közepette makacsul, változatlanul ünnepeljük.

Erdély földjét már kiárusítottuk Trianon utáni majdani megszállóinak – még jóval az első világháború előtt. A doktriner, mert történetesen éppen nemzeti sorskérdéseink iránt érzéketlen állítólagos liberalizmus, mint mai vezérlő áramlat, mert politikailag mondhatni kizárólagosan korrekt *mainstream*, a nemzeti örökségünkre ácsingózó arctalan, ám egyformán viselkedő és globáltókének álcázott mérő külső érdek számára és túlnyomó hasznára ugyanezt teszi. Jobbak vagyunk-e hát, mint a népemlékezet Kun Bélája, aki egy bajor ószeressel már a Szent Korona eladásáról alkudozott? Ezeréves anyaföldünk, ivóvízkincsünk, verejtékkel épített monumentumaink, közhasznú intézményeink, szellemi teljesítményünkben s művészeti alkotásainkban megtestesülő kulturális hagyatékunk és maga a mindezeket tápláló nyelvünk vajon nem ugyanúgy a Szent Korona megvédendő értékei? S ha így állunk, úgy származott-e haszon a közre e nagy kótyavetéből?

Amióta pedig legjobbjaink, a kommunizmus bukása után mára bevégződő átalakulásunk vezető szellemei kiokosítottak bennünket arról, hogy erkölcsnek a jog-

hoz köze nincs, de bármiféle kötelességnek, valóságos közösségi felelősségvállalásnak sem ahhoz, hogy mégis – úgymond – jogokkal élhessenek azok, akik tudnak s szoktak is erre hivatkozva követelőzni, alappal már nem is panaszkodhatunk. Hiszen a magyarság Istenét egyszer már kilöktették a kommunizmussal, aminek a szellemvasútjába kellően bele is ragadtunk. Ám most pontosan a jogállamiság jelszavának történetesen éppen bennünket nem védő, miközben rontó érdekeket gátlástalanul kiszolgáló imádata váltotta fel a régi úr helyét. Néki, a benne megtestesülő absztraktnak napjainkban minden hivatalban oltárt emelünk, hogy néki – s persze a mögüle kilesekedőknek – feltétlenül, tehát ezredéves örökségünk, nemzeti létünk feladása árán is behódoljunk. Jobbak vagyunk-e hát, felelősebbek-e, mint ama jámborok?

Még templomaink is javarészt üresek, mert a Nyugat korhadását ebben is híven követtük. Aligha van hát mivel dicsekednünk; inkább tanulnunk kellene, és dolgoznunk, a kiúton munkálkodnunk.

Mert azon világ elhivatottjai, akikkel a Dél csillagzata alatt találkozhattam, igencsak munkásan élik mindennapjaikat. Tudni vélik, hogy – már említett hazánkfiával, a sussexi Mészáros professzorral szólva – eljön a kapitalizmuson túli világ is; ámde egyáltalán nem mindegy, hogy vannak-e még és már gondolataink, a világ mikénti alakulásába vetett s azt akár valamelyest befolyásolni képes saját szempontjaink.

Eddigi európai uniós részvételünkben szellemileg elmaradottnak, erkölcsi érzékenységben, nemzeti kiállásban tompultnak bizonyultunk. Az egykori trianoni aláíró (utód)államiságok időközbeni megszűnésére s felbomlására nem is rezzentünk. Megcsonkítatásunkat oktalan előzékenységeinkkel hovatovább öncsonkítássá véglegesítettük. Pártjaink sűrögnek, de az ország ügye helyett nem ritkán csupán markukkal, kiszemelt húsosfazekak körül. És hogy szellemi eltunyultságukat leplezzék, a napjainkig még ki sem formálódott polgári társadalmat, s benne a részvételre készeket, a szellemiségükben újító erő felmutatására képeseket, valamennyiünket a gondolati érlelés, a viták, a kutatás s egyáltalán az emberi mivolt legnagyobb és Isten adta formáló teljesítményének, a munkának a szükségéről, bárminemű erőfeszítésről is lebeszélni igyeksenek. Társadalmi kihívás – politikai válasz: szinte megjósolhatjuk, hogy azon javaslatok hangzanak majd el úgyszólván bármelyik erő részéről, amelyek nem igényelnek előzetes komoly fáradságot, tüzetes előkészítést.

Nem túlzás hát, ha erre is gondolva úgy érezzük, hogy politikai életünk egésze aligha más, mint egyetlen hatalmas banánültetvény, ahol a gyümölcs magától potyog, s ami leesik, részesei rögvest magukévá is teszik. Összevissza eregetett vádakkal játszadoznak a köztér hangadói, izmusok, antiizmusok és anti antiizmusok a főszereplők, s miközben tehetetlenül a színpadra révedünk, a nézőtér, az egész színház elvész alólunk és köröttünk. Mert minden pártunk alávalóan populistá, amennyiben az ország javát szolgáló s fáradságosan kiküzdendő gondolat helyett leginkább a közvéleményt firtatja, annak még kihasítandó részét édesgeti magához, vagyis prostituáltan és prostituálóan élőködik.

[*Kalandozás*]

Állapotfelmérés, javaslatoknak értő, felelős megvitatása, vagyis a nemzet sorsának saját fáradozással s a *responsabilitas* és *participatio*, azaz az önnön közreműködésünkkel és felelősségünkkel saját kincsévé tétele sehol sem látható. Mindezt túl gyakran is a klasszikus *gangek* terület- és haszonfelosztásaira emlékeztető úgynevezett politikai egyeztetések (röviden: alkuk) helyettesítik. Olybá tetszünk hát, mint egy leromlott bordély, amelyben csupán aggszűzek szolgálnak immár: erre is, arra is alkalmatlanok. Olykor már-már vágyódva tekinthetünk vissza szocializmusunknak utolsó évtizedeire, amikor a „tudományos szocializmus” akarnokságától s zsarnokságától megszabadulva a jogpolitika, a felelős jogászság szerte a szocialista világrendben szóban, de nálunk tényleges szándékkal és tudományos vértetéssel övezetten 1987-ben már kivívta, hogy bármiféle törvényhozásnak immár jogi előfeltétele legyen az elmélyült hatástanulmány, annak legszélesebb körű akadémiai s egyetemi megvitatása, majd a törvénytervezetnek össznépi vitára bocsátása, s végül a részletes kormányzati beszámoló ennek beépült eredményeiről s további megfontolásra érdemes elgondolásairól. Homokba dughattuk fejünket, hiszen ennek vívmányától az átkos örökség elparentálása jegyében formálisan is s így gyakorlatunkban többé nem igényeltem – a demokrácia és a néprészvétel nagyobb dicsőségére – szintén sikerrel megszabadultunk.

Felébredünk-e valaha e mesterséges kábulatból? Merthogy közismert, legalábbis kicsiny hazánk immár őrizetlen határain túl, hogy a világ válaszút – egyenesen többszörös válaszutak – előtt áll, hiszen a régi formák már túlnőtték magukat. Azok pedig, amikkel újként ezeket helyettesítettük, mindent felzabáló rákos daganatnak bizonyultak. De eddig mintha csak arról szereztünk volna tudomást, hogy az elmúlt században újként harsogott utak, a szocializmus nemzeti és nemzetközi megkísérlései egyaránt leszerepeltek az emberiség szégyeneként. Múltunkról így hát van határozott benyomásunk. Jelenünk megítéléséhez s a jövőnk előkészítéséhez viszont ez éppen és túlságosan kevés.

A kérdések pedig, amelyek egyre többekben felötlenek, változatlanul a régié: érdemes lett-e – ezért – emberré lennünk? Megvalósíthatta-e az ember eddigi történelmében önmagát? Ember mivolta – szelleme, erkölcsi érzéke – többre tette-e vadonban élő előképénél, akiről pedig ma már tudjuk, hogy – a mára kitermelt embertípussal szemben – környezettudatos volt, aki saját jövőjét nem zabálta fel, vagyis a dzsungel Kipling által oly szépen leírt lakójánál? Alázatra van hát leginkább szükségünk, s arra, ami a paradicsomból kiűzetésünk után büntetésül szántan ugyan, de emberi nemesedésünk eszközévé lett: fáradhatatlan, mert fáradtsággal, eredménye bízásában végzett munkára.